

Łukasz Ryszka
ks. Grzegorz Godawa

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

UCZNIOWSKI PLEBISCYT NA NAJLEPSZEGO NAUCZYCIELA W SZKOLE JAKO NIEFORMALNA METODA EWALUACJI WEWNĘTRZNEJ W OPINII LAUREATÓW

**The students' plebiscite for the best teacher
in the school as an informal method of internal
evaluation in the opinion of winners**

Wprowadzenie

Nauczyciel, realizując w swojej pracy założone cele i dopasowując swoje działania do różnych oczekiwań społecznych, stale musi poszukiwać nowych rozwiązań i dokonywać korekty dotychczasowych sposobów realizowanych czynności. Mimo że nauczanie jest działaniem, w którym obowiązują reguły, nie można mówić o jakimś ich jednolitym zestawie, który gwarantowałby sukces dydaktyczny. K. Kruszewski stwierdza, że jest to raczej w dużej mierze sztuka praktyczna, która wymaga intuicji, twórczości, improwizacji i ekspresji¹. Skuteczne nauczanie wymaga nabycia pewnego doświadczenia praktycznego, „które daje podstawę do kształcenia nauczycieli – refleksyjnych praktyków. Chodzi o to, aby nauczyciel przez analizę i ocenę własnej praktyki modyfikował i doskonalił metody nauczania. Nie ma bowiem takiej wiedzy, której aplikacje stwarzałyby podstawę rozwiązywania zdarzających się sytuacji dydaktycznych”². Dlatego w pracę nauczyciela musi być wpisana stała wartość ustawicznego interpretowania jej jakości, a więc

¹ Por. K. Kruszewski, *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, Warszawa 1991, s. 133.

² F. Bereźnicki, *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Kraków 2001, s. 259.

systematycznego zbierania informacji na jej temat. Może się to dokonywać w sposób formalny, za pomocą różnych metod ewaluacyjnych lub w sposób nieformalny, gdy do oceny i podnoszenia jakości wykorzystuje się metody niestandardowe, o stosunkowo wysokim poziomie innowacyjności.

Ewaluacyjny formalizm

W myśl art. 33 ustawy o systemie oświaty w Polsce podstawowym zapisem prawnym, a jednocześnie ogólną formą zbierania takich informacji jest tzw. nadzór pedagogiczny³. Obecny system sprawowania nadzoru pedagogicznego podkreśla dużą wagę ewaluacji. Obok jej formy zewnętrznej, sprawowanej przez kuratora oświaty, bardzo ważna jest również ewaluacja wewnętrzna. W ramach realizowanego nadzoru do zadań dyrektora szkoły lub placówki należy wspomaganie nauczycieli w realizacji ich zadań, w szczególności przez diagnozę ich pracy, planowanie i prowadzenie działań rozwojowych oraz motywowanie nauczycieli do doskonalenia zawodowego⁴.

Ewaluacja jakości pracy nauczyciela obejmuje *wydawanie opinii o wartości jego aktywności poprzez systematyczne zbieranie i analizowanie informacji o niej, w kontekście znanych celów, kryteriów i wartości*⁵. Jednak zbudowanie efektywnie działającego systemu wewnętrznej ewaluacji w ramach danej placówki oświatowej jest zadaniem, którego realizacja wymaga zarówno intelektualnego, jak i organizacyjnego wysiłku. Można jednak przyjąć, że dobrze zrealizowany proces ewaluacji może być pomocny w pracy nauczyciela, ponieważ będzie motywował go do nieustannego doskonalenia i modyfikowania swojego działania w kierunku optymalnych możliwości. Aby jednak przyniósł on spodziewane efekty, ewaluacja pracy nauczyciela czy placówki szkolnej nie może opie-

³ Ustawa o nadzorze pedagogicznym wymienia ogólne cele, takie jak: obserwowanie, analizowanie i ocenianie przebiegu procesów kształcenia i wychowania oraz efektów działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej oraz innej działalności statutowej szkół i placówek; ocenianie stanu i warunków działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej oraz innej działalności statutowej szkół i placówek; udzielanie pomocy szkołom i placówkom, a także nauczycielom w wykonywaniu ich zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych; inspirowanie nauczycieli do innowacji pedagogicznych, metodycznych i organizacyjnych, Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw, (Dz.U. 2015 poz. 357), art. 33.

⁴ Por. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 2015 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego, (Dz.U. z 2004r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.), § 24.1.

⁵ K. Denek, D. Hyżak, *Ewaluacja jakości pracy nauczyciela w kontekście jego awansu zawodowego*, w: *Ewaluacja pracy nauczyciela*, red. R. Cierzniewska, Bydgoszcz 2003, s. 125.

rać się wyłącznie na pełnieniu przez nią funkcji kontrolnej, co się często zdarza. Profesor Kazimierz Denek pisał, że do głównych celów ewaluacji należy nie tylko dostarczenie użytecznych wskaźników określających to, co jest dobre, ale co powinno być ulepszone w jakości pracy nauczyciela. Ważne jest także promowanie własnych możliwości i odpowiedzialności za efektywność swojej pracy, a także wprowadzanie takich form efektywności pracy, które będą pomocne w kontaktach z uczniami. Będą one działały na nauczyciela, prospektywnie kierując go w stronę mistrzostwa pedagogicznego⁶.

Ewaluacja jakości pracy nauczyciela wymaga posłużenia się wieloma metodami łącznie, co jest konieczne, aby niedoskonałości jednej metody rekompensowały zalety innych⁷. Każda szkoła opracowuje wymagania w ramach swojego wewnątrzszkolnego systemu oceniania. Musi więc założyć współdziałanie nauczyciela i ucznia w realizacji osiągnięć edukacyjnych. Można powiedzieć, że jakość procesu oceniania jest miarą tego, czego uczeń nauczył się w ciągu pewnego okresu, ale również powinien być miarą tego, czego i jak nauczał nauczyciel. Solidność oraz spójność poszczególnych elementów ewaluacji stanowi o rezultatach pracy ucznia i nauczyciela na płaszczyźnie poznawczej, motywacyjnej i wychowawczej.

Ewaluacja z perspektywy ucznia

Odbiór nauczyciela przez uczniów traktowany jest często w dydaktyce i samym procesie ewaluacji jako osobny problem. Stanowić on może jednak ważne nieformalne źródło danych, dlatego powinien być trwałym elementem działalności ewaluacyjnej. Uzyskane w ten sposób informacje od uczniów mogą umożliwić dokonanie refleksji nad efektywnością nauczania. Stanowić również mogą źródło informacji zwrotnej dla nauczyciela. Odbiorcami pozyskanych w ten sposób informacji będą także władze administracyjne szkoły.

W literaturze przedmiotu znaleźć można wiele opracowań, które podkreślają wagę relacji między nauczycielem i uczniem. Przekładają się one na osiągnięcia w nauczaniu – uczeniu się. Za M. Maciaszkiem można przyjąć podział nauczycieli na trzy grupy. Pierwsza grupa to nauczyciele, którzy osiągnęli w swojej pracy mistrzostwo pedagogiczne. Tego rodzaju nauczyciele są przez uczniów oceniani najwyżej. Drugą grupę stanowią nauczyciele, którzy odczuwają trudności w realizacji swoich zadań, a wychowankowie bezlitośnie obnażają słabości nauczyciela. Najniżej oceniani są nauczyciele, którzy są niemal w permanentnym konflikcie z uczniami⁸.

⁶ Por. tamże.

⁷ Por. tamże, s. 126.

⁸ Por. M. Maciaszek, *Finał pracy zawodowej. Z doświadczeń nauczyciela*, Warszawa 1990, s. 133.

Sposób postrzegania nauczyciela przez uczniów zależy nie tylko od jego umiejętności metodycznych, ale również od cech charakteru i osobowości. Wśród cech pożądanego przez uczniów nauczyciela Cz. Banach wymienia m.in. empatię, kompetencje merytoryczne, sprawiedliwość i obiektywizm w ocenianiu, dialogowość, negocjacyjność, demokratyczny styl kierowania oraz dyscyplinę, a także kulturę osobistą i poczucie humoru⁹.

We współczesnym procesie ewaluacji koniecznością staje się uwzględnienie wielopodmiotowego charakteru edukacji. W ocenianiu jakości edukacji należy więc działać wieloaspektowo. Ewaluacja *powinna być ukierunkowana na organizację oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych nauczyciela (czy to w procesie lekcyjnym, czy w innej formie zajęć edukacyjnych). W węższym znaczeniu może być utożsamiana z pomiarem efektów procesu nauczania wychowującego. Niezmiernie ważne jest, aby w pracy nauczyciela diagnostyka i samoocena towarzyszyła na co dzień oraz aby ujmowała kompleksowo elementy mające bezpośredni wpływ na aktywny i efektywny udział każdego ucznia w procesie uczenia się*¹⁰.

Istotą analizy wartości ewaluacji jest również stałe poszukiwanie najlepszych i najbardziej efektywnych metod i sposobów oceniania, dlatego stałym elementem procesów ewaluacyjnych może stać się ocena dydaktyczno-wychowawcza nauczycieli dokonywana przez uczniów lub pozaszkolne podmioty oświatowe. Przykładem są różnego rodzaju plebiscyty czy konkursy na najlepszego nauczyciela, często wykraczające swoim zasięgiem i rangą poza lokalny obszar działań oświatowych¹¹.

Tego typu nieformalne metody prowadzenia ewaluacji pracy nauczyciela mogą stanowić istotny czynnik uzupełniający diagnostykę formalną. Muszą się jednak odwoływać do standardów rzetelności i kompetencyjności w respektowaniu określonych zasad i powinności podmiotów oceniających. Warto więc

⁹ Por. Cz. Banach, *Cechy osobowościowe nauczycieli*, „Nowa Szkoła” 1995, nr 3, s. 39–40.

¹⁰ J. Grzesiak, *Lekcje i diagnostyka psychopedagogiczna w edukacji dziecka*, Konin 2014, s. 216.

¹¹ W tym roku po raz drugi zostanie przyznana Światowa Nagroda Nauczycielska – *Global Teacher Prize*. Jest to nagroda, którą przyznaje międzynarodowa komisja złożona z przedstawicieli różnych środowisk zawodowych. Celem nagrody jest zainspirowanie milionów nauczycieli na całym świecie i podkreślenie ich ważnej roli w społeczeństwie. Por. *About The Global Teacher Prize*, <http://www.globalteacherprize.org/about>, (15.02.2016); Mniejsze w swoim zasięgu, ale równie ważne w ocenie wyników pracy nauczyciela są konkursy lokalne. W 2009 r. Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego w Krakowie ustanowił nagrodę, o którą mogą się ubiegać nauczyciele historii wyróżniający się wybitnymi osiągnięciami w nauczaniu i popularyzacji przedmiotu historii oraz dziejów i kultury Krakowa. Zgłoszeni do nagrody nauczyciele są poddawani ocenie na podstawie rozbudowanego kwestionariusza. Istotne jest jednak to, że oprócz opinii dyrektora istotną rolę przy przyznaniu nagrody odgrywa również opinia samorządu uczniowskiego.

zwrócić uwagę na jeden z nieformalnych narzędzi oceny nauczyciela, jakim jest uczniowski plebiscyt na najlepszego nauczyciela w szkole.

Metodologia badań własnych

W prezentowanym projekcie badawczym skoncentrowano się na uzyskaniu odpowiedzi na pytanie, jak nauczyciele postrzegają plebiscyt, który wygrali. W celu uzyskania odpowiedzi na to pytanie przeprowadzono badania o charakterze jakościowym. Podstawowymi kategoriami badawczymi są rozumienie i interpretacja faktów, zjawisk i procesów. W tym celu stosuje się holistyczne podejście badawcze i uwzględnia kontekst badanych zjawisk¹². Jakościowe ukie-
łowanie tych badań domaga się ulokowania *w centrum zainteresowań i całego procesu badawczego człowieka jako osoby, traktowanie badacza-człowieka jako prymarnego i decydującego instrumentu poznawania zjawisk ludzkich, świadome wykorzystywanie w badaniach wymiarów poznania wynikających z istoty człowieczeństwa*¹³.

Badania przeprowadzono z wykorzystaniem wywiadu częściowo ustrukturyzowanego, skoncentrowanego na problemie¹⁴. Wywiad pogłębiony daje możliwość wypowiedzenia się, wyrażenia swoich opinii i emocji, a także pozwala dotrzeć do głębi badanego zjawiska. Przeprowadzono go z pięcioma nauczycielami, którzy w latach 2006–2016 zdobyli tytuł najlepszego nauczyciela w plebiscycie szkolnym. Wśród osób udzielających wywiadów jeden z nauczycieli zdobył ten tytuł sześciokrotnie, jeden dwukrotnie, pozostali jednorazowo. Badania przeprowadzono w II Liceum Ogólnokształcącym im. Króla Jana III Sobieskiego w Krakowie, w lutym 2016 roku. Do analizy danych wykorzystano program MAXQDA 11.

Analiza wyników badań

Analiza materiału badawczego pozwoliła na zaprezentowanie kilku obszarów, które w wypowiedziach badanych nabrały szczególnego znaczenia. Ich przedstawienie pozwoli na przybliżenie zagadnienia jakościowej oceny plebiscytu uczniowskiego na najlepszego nauczyciela roku.

¹² Por. S. Palka, *Metodologia. Badania. Praktyka pedagogiczna*, Gdańsk 2006, s. 54.

¹³ D. Kubinowski, *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia. Metodyka. Ewaluacja*, Lublin 2011, s. 63.

¹⁴ Por. T. Bauman, *Strategie jakościowe w badaniach pedagogicznych*, w: *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, red. T. Pilch, T. Bauman, Kraków 2001, s. 332.

Zakres pracy nauczyciela podlegający ocenie

W plebiscycie nie obowiązuje zestaw pytań określający kryteria przyznawania tytułu „najlepszego nauczyciela”, ale w wypowiedziach osób zaangażowanych w badania pojawiają się zasadnicze płaszczyzny, które zostały pozytywnie ocenione przez głosujących: *Myszę, że to są takie dwie płaszczyzny pracy nauczyciela. To znaczy jego osobowość, a z drugiej strony jego walory, takie bym powiedział, edukacyjne, czyli umiejętności przekazywania wiedzy czysto edukacyjnej. Więc ja bym tu powiedział, że chyba te dwa elementy wchodzi w grę w ocenianiu* (W1).

W wypowiedzi nauczyciela na pierwszym miejscu została wymieniona interakcja wychowawcza. Pozwala ona na stworzenie relacji, które charakteryzują się wymiennością oddziaływań. W przekonaniu badanych nauczycieli oddziaływanie pozadydaktyczne przyczyniło się do pozyskania sympatii uczniów bardziej niż sposób nauczania i jego efekty. Uczniom łatwiej jest dostrzec i docenić wartość interakcji wychowawczych.

Wyróżnieni nauczyciele podkreślają, że w ich pracy bardzo ważna jest jakość kontaktu z uczniem. Przykładają dużą wagę do bycia dyspozycyjnym, gdy uczniowie oczekują ich pomocy. Organizują wycieczki, wymiany i wyjścia ze szkoły, które wykorzystują jako okazje nie tylko do pogłębienia wiedzy uczniów, ale także do nawiązania z nimi wychowawczych relacji. Dzięki nim proces kształcenia przynosi lepsze efekty. Jedna z nauczycielek języka angielskiego stwierdza z satysfakcją: *Czuję satysfakcję, że po dziesięciu latach w tej szkole, bo w tej szkole pracuję równo dziesięć lat, udało mi się, mam wrażenie, tak pracować z klasą, że bez takich drastycznych metod i takiego powiedziałabym terroru jestem w stanie mieć ciszę na lekcjach, jestem w stanie z nimi realizować materiał, a również znajdujemy czas na to, żeby coś osobistego oni mogli powiedzieć, żeby też powiedzieć żart, żeby tą atmosferę czasem rozluźnić* (W3).

Nauczyciele są przekonani, że ich otwarcie, dialogiczność i gotowość niesienia pomocy stanowią główne źródło sympatii i szacunku ze strony uczniów. Twierdzą jednak, że przygotowanie zajęć, sposób prowadzenia lekcji i umiejętności przekazywania wiedzy są również cenione. W przekonaniu osób udzielających wywiadu nagrodę uzyskują nauczyciele, którzy angażują się w swoją pracę w stopniu przekraczającym minimalne, a nawet średnie zaangażowanie: *Komuś się wydaje, że jeżeli przerobi program, jest 6 godzin w szkole, no to wszystko, prawda? A tu jednak, jak się okazuje, że nie tak do końca, po prostu. Że to trzeba jeszcze coś dać z siebie, poza tym. I wtedy się wygrywa!* (W4).

Ponadprzeciętne zaangażowanie nauczyciela w swoją pracę jest przez uczniów doceniane, ale „danie czegoś z siebie” nie oznacza tylko spędzania większej ilości czasu w szkole. Chodzi przede wszystkim o jakość nauczania. W przekonaniu matematyka sposób uczenia jest istotnym czynnikiem wpływającym na poziom akceptacji i zrozumienia przekazywanych treści: *Więc jak ja uczę, to nauka jest ważna, to przekazywanie wiedzy. Ale również ważna jest ta otoczką, czyli to, w jaki sposób ja tę wiedzę przekazuję, czy ja trafiam do młodzieży, czy ja robię*

suchy wykład i nikt nic nie rozumie później. I później 80% bierze lekcje prywatne, bo przecież też nie o to chodzi, prawda? (W4).

W wypowiedzi nauczyciela sposób uczenia przekłada się w dużym stopniu na efekty, a ich wymierność jest weryfikowana przez liczbę uczniów, którzy nie muszą korzystać z korepetycji. Można przypuszczać, że możliwość zrozumienia i nauczenia się matematyki, która w rzeczywistości polskiej szkoły stanowi jedno z najtrudniejszych wyzwań stojących przed maturzystami¹⁵, jest cenioną przez uczniów. Na pozytywną ocenę nauczycieli mogą także wpływać opinie rodziców, którzy są zadowoleni z tego, że ich dzieci nie muszą korzystać z nieformalnych i kosztownych sposobów uzupełniania wiedzy. Pozostali laureaci również wkładają dużo wysiłku w utrzymanie i podnoszenie poziomu jakości nauczania. Anglistka stara się być na bieżąco z nowoczesnym słownictwem, fizyk stosuje niekonwencjonalną metodę wykorzystania humoru podczas zajęć, a katecheta stara się dostosować przekaz treści do zmian mentalnościowych zachodzących u młodych ludzi w ciągu ostatnich lat. W kontekście powyższych rozważań można przyjąć, że rozmówcy są bardzo dobrymi nauczycielami, dla których kształcenie i wychowanie konstytuują sens pracy. Docenienie jej wyzwala całą gamę odczuć.

Znaczenie nagrody dla laureatów

Interesującym obszarem analiz jest znaczenie, jakie respondenci przywiązują do plebiscytu i nagrody, którą każdy z nich otrzymał. Na szczególną uwagę zasługuje wypowiedź nauczyciela, który otrzymał nagrodę uczniów aż sześciokrotnie. Wywiad przeprowadzony z nim pokazuje, czym jest dla niego nagroda:

Jest to bardzo nobilitujące i bardzo dla mnie prestiżowe wyróżnienie, i chyba ważniejsze niż jakieś inne formy wyróżnienia, że tak powiem «przez dorosłych», tak? Bo jest to wyróżnienie przez tych, z którymi pracuję na co dzień, do których, powiem górnolotnie, jestem posłany i ci, którzy są dla mnie najważniejszymi weryfikatorami tego, co robię (W1).

W życiu niezwykłego nauczyciela wyróżnienia pojawiają się praktycznie od początku jego kariery, ponieważ pierwszy raz został on wyróżniony już po czterech latach pracy w szkole. Dzięki nagrodzie przekonuje się, że jego praca jest doceniana. Jak sam zauważa: *Wydaje mi się, że też to jest dla mnie jakiś znak, że trzymam jakiś poziom (W1).* Nagroda uczniów jest więc potwierdzeniem, że poziom nauczania i kształcenia prezentowany przez nauczyciela odpowiada najwyższym standardom, określanym przez młodzież. Nauczyciel podkreśla, że jego wyróżnienie ma specyficzne znaczenie, bo jest katechetą, a przecież młodość *nie jest okresem, kiedy religia jest najważniejszym elementem życia ludzkiego (W1).*

¹⁵ W maju 2015 roku matury z matematyki nie zdało 18% procent przystępujących do egzaminu (poziom podstawowy, nowa formuła). Por. Centralna Komisja Egzaminacyjna, *Sprawozdanie z egzaminu maturalnego 2015*, red. W. Kozak, s. 5, http://cke.edu.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2015/Informacje_o_wynikach/2015/sprawozdanie/Sprawozdanie_matematyka_2015.pdf, (15.02.2016).

Poczucie satysfakcji jest tym większe, że opiera się na świadomości zwrócenia uwagi uczniów nie tylko na swoją osobę, ale również na przekazywane przesłanie teologiczno-moralne. Ta droga poznawania Boga i religii zachęca zwłaszcza uczniów, których związek z wiarą i kościołem jest stosunkowo luźny. Zasadniczym motywem ich uczęszczania na katechezę jest osobowość nauczyciela.

W kontekście powyższych rozważań zasadne wydaje się pytanie o sposób postrzegania plebiscytu przez nauczycieli, którzy zostali wyróżnieni spośród grona nauczycielskiego. Jak można przypuszczać, nauczyciele dostrzegają wiele walorów plebiscytu. Jak wspomniano, stanowi on potwierdzenie ich zaangażowania i wysokiej jakości pracy. Jest on także corocznym wydarzeniem, które wiąże się z bezcennym wspomnieniem chwil, gdy podczas studniówki zostali ogłoszeni laureatami konkursu. Brawa kilkuset osób zapisują się trwale w pamięci nauczycieli. Otrzymanie nagrody jest także *miłym podsumowaniem pewnego etapu pracy z uczniami* (W5). Podsumowanie to jest niekiedy reminiscencją połączoną z zaskoczeniem, ponieważ okazuje się, że wśród głosujących dużą część stanowią uczniowie, którzy zakończyli zajęcia z nauczycielem kilka lub kilkanaście miesięcy temu.

Jak podkreślają badani, otrzymana nagroda jest bardzo silnym bodźcem do dalszej pracy i utrzymania, a nawet podnoszenia poziomu jakości pracy z młodzieżą. Potwierdza to wypowiedź jednego z nagrodzonych: *Potworny napęd do dalszej roboty. Mówię poważnie. Dlatego, że idzie się na tą lekcję, zakładając, że to, co się otrzymało jest w jakiś tam sposób prawdziwe, a głosowało jednak 300 uczniów! Więc może się tam z kimś wyścigowałem? Nie znam drugiego i trzeciego miejsca, ale napęd jest ogromny* (W2).

Docenienie przez dużą część społeczności szkolnej jest na tyle ważne, że wpływa na motywacyjną sferę pracy nauczyciela. Świadomość wygranej z pozostałymi nauczycielami również ma wpływ na motywację. Istotną kwestią wydaje się związek wyników plebiscytu uczniów z innymi formami oceny i nagrody pracy nauczyciela.

Plebiscyt a inne formy oceny i nagrody pracy nauczyciela

Należy podkreślić, że ocena pracy wyrażona przez uczniów jest dla wypowiedających się nauczycieli ważniejsza niż nagroda dyrektora szkoły, mimo że nie ma wymiaru materialnego. W swoich wypowiedziach nauczyciele podkreślają, że nagroda dyrektora opiera się na kryteriach formalnych, które ściśle ograniczają grono kandydatów do jej otrzymania, jest zawężona do obszaru dydaktyki, a najczęstszym kryterium jej przyznania jest „posiadanie olimpijczyka”. Tymczasem nagroda uczniów jest wyrazem uznania i sympatii, które nie przekładają się na formalne kryteria. Dodać należy, że otrzymanie nagrody dla najlepszego nauczyciela nie przekłada się na docenienie przez dyrekcję szkoły. Katecheta po raz pierwszy otrzymał nagrodę dyrektora w roku, w którym po raz szósty zdobył największe uznanie uczniów.

Ważną informacją zawartą w wywiadach jest odniesienie nagrody uczniów do procesu ewaluacji szkoły, choć nie są to rzeczywistości w pełni porównywalne. Formalna ewaluacja ma bowiem inne założenia i cele. Podobnie jak w przypadku nagrody dyrektora, zewnętrzna ewaluacja pracy nauczyciela nie ma takiego znaczenia, jak nagroda przyznana przez uczniów. W ich przekonaniu to druga z nich jest lepiej dostosowana do środowiska danej szkoły i przez to przewyższa w znaczeniu ewaluację: *Ważniejszy jest plebiscyt, ważniejsze jest to, jak mnie młodzież postrzega. Ewaluacja szkoły to jest kanon pytań, konkretnych punktów, które niekoniecznie muszą być odpowiednie dla danej szkoły, danego środowiska. I dlatego też dla mnie, przepraszam, że tak powiem po prostu, ale dla mnie to jest tak, że ktoś tam to wymyślił, prawda? I to się nijak ma do żywego organizmu (W4).*

Warto podkreślić, że surowa ocena narzędzi badawczych związanych z zewnętrzną ewaluacją nie idzie w parze z resentymentem wywołanym niską oceną. Wręcz przeciwnie, uczniowie doceniają tych nauczycieli, którzy zajmują znaczące miejsca w ocenie zewnętrznej szkoły. Świadczy to o stosunkowo wysokiej świadomości docymologicznej uczniów, która nie potwierdza sceptycyzmu jednego z nauczycieli uważającego, że *oni są jeszcze mało troszkę dojrzały, żeby ocenić to, czy ja poprawnie wykonuję swoje elementy lekcji (W2)*. Jakkolwiek teza ta nie znalazła potwierdzenia, to zwraca uwagę na niedoskonałości plebiscytu, które wymagają zaprezentowania.

Krytyczna ocena plebiscytu

Wyróżnienie na forum szkoły podnosi prestiż, który może wpływać na samoocenę nauczyciela, a w niektórych przypadkach zawyżać ją do tego stopnia, że wpływa ona na ocenę sytuacji życia szkoły i organizowanego przez nią plebiscytu. Trudno jest wniknąć w tak osobiste doświadczenia nagrodzonych nauczycieli, jednak sądząc z treści zawartych w materiale badawczym, nauczycielom nie brakuje dystansu do wyników plebiscytu i krytycznej oceny jego przebiegu i założeń.

Krytyczne opinie nauczycieli koncentrują się w dużej mierze wokół okoliczności, w których przebiega głosowanie: *Myślę, że mogę powiedzieć, że (nagrodę) otrzymałem troszeczkę chyba na wyrost, dlatego że w samorządzie akurat pracowały osoby w dużej liczbie z mojej klasy, więc oni siłą rzeczy na mnie zagłosowali. Może to była taka troszkę demokracja sterowana (W2).*

Sugestia dotycząca mechanizmu demokratycznego głosowania ma potwierdzenie w wypowiedziach innych nauczycieli. Dostrzeżenie elementów „demokracji sterowanej” jest możliwe dzięki znajomości realiów organizacji głosowania. Część z badanych nauczycieli doskonale orientuje się w tej tematyce, co jest widoczne w prowadzonych przez nich kalkulacjach opierających się na świadomości, że liczba uczniów, których uczy nauczyciel, przekłada się na liczbę potencjalnych głosów. Ważna jest także działalność uczniów w samorządzie, wskazana

w powyższej wypowiedzi. Nie chodzi tu o podejrzenie matactwa, choć i takie się pojawiało w jednej z wypowiedzi, ale o wpływ „marketingu szeptanego”:

Osoby, które organizują, jeżeli mnie znają, to inaczej mnie postrzegają. Bo zawsze łatwiej mam, większe mam szanse, niż kiedy organizuje grupa ludzi i jestem oceniany tam przez kogoś z drugiej ręki, bo nie zawsze ta ocena wypada tak obrazowo. Bo jeżeli ja kogoś na przykład znam, to powiem: to jest fajna osoba, sympatyczna, a jeżeli ja kogoś znam tylko ze zdjęcia czy z opowieści, to tak naprawdę do końca nie jest to wiarygodne, miarodajne (W4).

Można przypuszczać, że sugestie nauczycieli o wpływie czynników nieformalnych na wynik głosowania mogą opierać się na chęci zrelatywizowania własnego sukcesu. Jednak ich analiza pokazała, że obawa o pozamerytoryczną ocenę nauczycieli jest po części uzasadniona i może stanowić czynnik ograniczający walory plebiscytu. Może się do tego przyczynić także potraktowanie przez uczniów plebiscytu jako zabawy, w której może się pojawić *dużo różnych wygłupów takich, że uczniowie sobie po prostu hece robili z nauczyciela: „Zagłosujemy na tego”, który okazał się być w rzeczywistości bardzo surowy i wcale nie do końca tak lubiany (W2)*. Mankamentem plebiscytu jest także to, że część uczniów z własnej woli czynnie w nim nie uczestniczy, przez co pośrednio wpływa na wynik wyborów. Nauczyciele zauważają także, że określenie „najlepszy nauczyciel” jest nieostre, a brak kryteriów pozostawia zbyt duży margines dowolności. Doprecyzowania wymagają także pozostałe kategorie, które uczniowie przypisują wybranym przez siebie nauczycielom.

Powyższe sugestie pozwalają nauczycielom zachować dystans do własnego sukcesu. Są świadomi, że cieszą się wśród uczniów uznaniem, które jest wynikiem sympatii i spostrzegawczości licealistów. Jednak jako wieloletni nauczyciele młodzieży wiedzą, że ocena ta winna być przyjmowana adekwatnie do natury głoszącej młodzieży. Jeden z nauczycieli tak odnosi się do tej zasady: *To są młodzi ludzie. Ja przyjmuję to z takim przymrużeniem oka troszeczkę, może powiem. Nie mówię tego wprost młodzieży, absolutnie, natomiast wszystkie właśnie takie plebiscyty mają to do siebie i to nie tylko w tej dziedzinie, ale zawsze jest to trochę przypadkowości, trochę szczęścia, trochę takiego, ja wiem, czy jakiegoś szaleństwa (W2)*.

Pedagodzy, którzy otrzymali nagrody, wierzą w szczerą wolę swoich uczniów i cieszą się z osiągniętego sukcesu. Nie tracą jednak krytycznego zmysłu, właściwego doświadczonym nauczycielom. Wydaje się, że z pomocą przychodzą im opinie innych nauczycieli.

W cieniu zwycięstwa

Na koniec rozważań na temat uczniowskiego plebiscytu na najlepszego nauczyciela warto zwrócić uwagę na reakcje, które wywołały wyniki głosowania w gronie nauczycielskim. Oscylują one między gratulacjami a krytyką. Najczęściej nagradzany nauczyciel dzieli się swoim doświadczeniem w następujący sposób: *Spotykam się nieraz z takimi miłymi, sympatycznymi sformułowaniami typu:*

„Należy ci się!” albo: „Gratuluję, super!”. Ale również niektórzy dyskredytują ten plebiscyt ze względu na to, że wiedzą, że nigdy w tym nie wygrają (W1).

Reakcje części nauczycieli wyrażają się niekiedy w krytyce całej idei plebiscytu, w innych przypadkach podważają zasadność wyboru konkretnej osoby. Barwnym przykładem może być komentarz jednej z nauczycielek, wspomniany w wywiadzie: *Ja usłyszałam komentarz, który był najzabawniejszy, ale to jest komentarz osoby, która jest też specyficzna, ale bardzo sympatyczna. Więc ona powiedziała tak: „No jak ty to zrobiłaś, że dostałaś drugi rok z rzędu? Przecież ty w końcu nie jesteś aż tak sympatyczna”* (W3).

Żartobliwa sugestia nauczycielki może odzwierciedlać atmosferę panującą w pokoju nauczycielskim, nie zawsze pełną życzliwości. Puentą tej sytuacji mogą być słowa innej nauczycielki, która stwierdziła, że *plebiscyty są złe, bo, no dobrze jak ktoś wygrywa, ale pozostałym jest przykro!* (W4). Nieumiejętność pogodzenia się z sukcesem kogoś innego jest powodem komentarzy, uwag i sugestii. Nie są one z pewnością dojrzałą formą traktowania oceny pracy nauczyciela, ale z punktu widzenia oceny plebiscytu są one źródłem ważnych informacji, ponieważ pokazują, że ma on duże znaczenie społeczne i wpływa na atmosferę pracy w szkole.

Zakończenie

Nieodżałowany K. Denek pisał: *Sprawy kształcenia i wychowania ulegną pozytywnym zmianom, gdy nauczyciele odstąpią od łzawego tłumaczenia, że przecież chcemy, ale sytuacja jest trudna. Przestaną czekać, zwlekać i przystąpią do wytrwałego, zdecydowanego, mądrego uczenia i wychowywania, tworzenia i pokazywania wzorców, i autorytetów*¹⁶. Trudno się oprzeć wrażeniu, że słowa te stanowią nie tylko celną diagnozę stanu współczesnego szkolnictwa, ale odpowiadają także zaprezentowanym wynikom badań. Ukazanie wyników nieformalnej ewaluacji przeprowadzonej za pomocą plebiscytu na najlepszego nauczyciela stanowi odpowiedź na postulat autora powyższych słów. Nauczyciele, którzy odstępują „od łzawego tłumaczenia” i ofiarnie angażują się w powierzone im zadania, są zaliczani do najlepszych. Ich odwaga, innowacyjność i dalekowzroczność zostają docenione przez wdzięcznych uczniów.

Analiza materiału badawczego pokazała, że plebiscyt nie jest doskonałym narzędziem ewaluacyjnym, ale jego zastosowanie przynosi wymierne efekty, dlatego warto wspierać i propagować takie idee kreatywnej ewaluacji, dbając jednocześnie o nieustanne podnoszenie jej jakości. Dzięki takim inicjatywom proces edukacyjny i wychowawczy ma szansę na skuteczną realizację w polskiej rzeczywistości szkolnej.

¹⁶ K. Denek, *Szkoła w perspektywie społeczeństwa wiedzy*, w: *Ku dobrej szkole skoncentrowanej na uczniach*, red. J. Kuźma, J. Pułka, t. 1, Kraków 2014, s. 60.

Słowa kluczowe: szkoła, nauczyciel, uczeń, ewaluacja, plebiscyt

Streszczenie

Współczesna rzeczywistość szkolna jest nieodłącznie związana z różnymi formami ewaluacji. W jakość nauczycielskiej pracy musi być wpisana stała wartość jej ustawicznego interpretowania, a więc systematycznego zbierania informacji o jej stanie. Obok formalnych metod ewaluacji zewnętrznej i wewnętrznej formami uzupełniającymi mogą stać się nieformalne, innowacyjne narzędzia ewaluacji pracy nauczyciela. Jednym z takich narzędzi oceny jakości pracy pedagoga jest uczniowski plebiscyt na najlepszego nauczyciela. Stanowi on cenne źródło informacji zwrotnej dla nauczyciela i prowadzi do refleksji nad efektywnością nauczania. Odbiorcami uzyskanych w ten sposób danych mogą być także władze administracyjne szkoły.

Keywords: school, teacher, student, evaluation, plebiscite

Summary

Systematic collection of information about the status of the teacher's work should be contained into the quality of the teacher's work. There are formal methods of evaluation (external or internal) and other – slightly more innovative and informal teacher's evaluation tools. One of them is a students' plebiscite for the best teacher. This plebiscite is a valuable source of feedback for the teacher and leads to thoughts about the teaching efficiency.